

Zamanın Durduğu Yer: Kaya Köyü Ayrılığın Yurdu Hüzün Yeni Bir Yurt Edinmek

Zamanın Durduğu Yer: Kaya Köyü

Yönetmen: Mihriban Tanık 1995 / Türkiye / Türkçe / 50'

Ayrılığın Yurdu Hüzün & Yeni Bir Yurt Edinmek

Yönetmen: Enis Rıza 2001 & 2006 / Türkiye / Türkçe / 26' & 56'

Zamanın Durduğu Yer: Kaya Köyü

Kaya köylü küçük kızın köyünün eski adıyla Karmyllassos'un geçmişi anlatmasıyla başlıyor belgesel. Papaz Efendi'nin diktiği çam ağacından ve çam ağacından daha geç dikilen kavak ağacından bahsediyor küçük kız. Ağaçlar yıllardan beri aynı yerinde dimdik ayakta. Peki ya o ağaçların fidanlarını elleri ile dikenler, hala oradalar mı?

1923 yılında gerçekleşen Türkiye-Yunanistan nüfus mübadelesi gereğince Yunanistan'a göç eden Kaya köylü Rumları ve Kaya köyünü tanımaktayız. Rumların yerlerine gelen muhacirler göç eden Rumlara göre sayıca az oldukları için birçok Rum köyü gibi Kaya köyü de bomboş kalmış. Yüzlerce ev çatsız, penceresiz ve insansız... Depremlere, yağmurlara ve zamana yenik düşmüş köy. Sessiz ve dilsiz... Hayalet şehir Kaya köyü... Tek bir evin bile bacası tütmüyor. Yönetmen Mihriban Tanık'ın belgesele ismini verdiği gibi "zamanın durduğu yer" burası...

Gidenlerin gönlünde Anadolu'nun, doğdukları toprakların hasreti, kalan Türklerin gönlünde de giden Rum komşularının özlemi var. O günlere tanık olmuş Kaya köylü Ali Amca, Lütfiye Teyze ve İbrahim Amca eski komşularını çok iyi anlatmaktalar. Birbirlerine kız alıp vermemişler ama birbirlerinin düğünlerine gitmişler. Karşılıklı alışveriş yapmışlar. Türkler hayvancılıkla, tarımla uğraşmış; Rumlar zanaatla. Komşularının o dönemde ne kadar modern, yetenekli ve iyi karakterli olduğunu vurgulamaktalar. Kısacası iki toplum sorunsuz ve barış içinde yıllarca yaşamış. Mübadeleden sonra artık hiçbir şey eskisi gibi olmamış. İnsanların yüreğinde bir yandan memleketlerinin hasreti bir yandan ise gittikleri yerde uzun süre maruz kaldıkları muamelenin verdiği acı. Anadolu'da azınlık olmuşlar, gittikleri yerde muhacir, yabancı olmuşlar.

Bugün Kaya köyü tarihiyle ve kültürüyle bize kalmış bir miras. Hiçbir şey eskisi gibi olmasa da artık Kaya köyü ve köylüler bıraktığı geçmiş, ıssız yollar, gözsüz evler ve tütmeyen bacalar ile barışa ve dostluğa dair bir şeyler fısıldıyorlar. Belki de bu bitmeyen yalnızlık, bu terk edilmişlik barışı fısıldamakla kalmamakta; haykırmakta hasretini ve acılarını...

Esra Yaman

Ayrılığın Yurdu Hüzün & Yeni Bir Yurt Edinmek

Yeni Bir Yurt Edinmek belgeselinde, Enis Rıza, 1922'deki mübadele hakkında araştırma yapmak için kütüphaneye gider. Muhtemelen bulabildiği tek kaynak olan 1922 öncesi Makri ve Livissi fotoğraflarına bakarken de şimdiye kadar sadece Küçük Asya Araştırmaları Merkezi tarafından tek bir araştırmanın yapıldığını söyleyen bir ses, söyleşi, eşlik eder görüntüye ve ses şöyle devam eder; "O zamanlar yazılan tarih, milli, resmi tarihi; diplomatik hayat hakkında yazılan tarihi; basit insanların tarihiyle kimse ilgilenmiyordu." Bu yorum, aslında, Rıza'nın belgeselin başında ve sonunda sorduğu, kendisinin de hem sözlü olarak hem de belgeseliyle cevapladığı soruya, "Bu belgesel neyi değiştirir?" sorusuna da, başka bir cevaptır. Bir mübadele belgeseli olarak, hem *Yeni Bir Yurt Edinmek* hem de *Ayrılığın Yurdu Hüzün*, resmi tarihin kenarında köşesinde kalmış konu ederler kendilerine. Üstelik bunu yaparken, filmin, ya da konunun öznelere bile şaşırtırlar.

Ayrılığın Yurdu Hüzün'de daha küçük çapta bir çalışma yapar Enis Rıza. Ancak, mübadelenin tarihsel gelişiminden çok insanlar üzerindeki etkisinden bahsetmektedir iki belgeselinde de. Bir türkünün eşlik ettiği, gökyüzündeki ay görüntüsüyle başlayan belgesel, şiirsel bir seslendirme ile devam eder ve söyleşilerinde ve anlatıklarında duygulara yoğunlaşır. Görüntülerin sembolik anlamlar da taşıdığı bir anlatım seçer Rıza; boş evler, terk edilmiş yerleşim birimi, anlatılanların görsel kanıtı olmasından ötededir. Enis Rıza'nın yaptığı seslendirmede, sanki hayat aynı şekilde devam ediyormuş gibi anlattığı hikayeye bu boş evlerin eşlik etmesi de bu yüzden anlamlıdır. Yine aynı şekilde; belgeselin, turistlere anlatmak için öğrendikleri yörenin resmi tarihini, ezbere anlatan çocuklarla bitmesi de, anlatılan duygusallığa bir ironi oluşturur. Bu ezbere anlatma durumu, dinlediğimiz onca hüzünlü anıdan sonra, insanların tarihi ve resmi tarih çatışmasına da bir gönderme oluşturur.

Rıza, *Yeni Bir Yurt Edinmek* belgeselini ise belgeselin neyi değiştireceği sorusunu sorarak başlatır ve belgesel sinema açısından çok önemli birşeye de soyunur böylece; belgeselin kendisini sorgular. Kamera arkasındaki, bir önceki belgesel çekiminin hikayesi de dahil olur filme. Böylece, hem 23 dakikalık bir filmde sonra gelen 60 dakikalık *Yeni Bir Yurt Edinmek*'in nasıl oluştuğunu anlatmış olur; hem de bir önceki belgeseline aldığı tepkiler, iki belgeselin de kendine konu edindiği şeyler ile, yani mübadelenin insanlar üzerindeki etkisi ile, doğrudan ilgilidir. Böylece de, cinéma vérité akımının *Chronicle of a Summer* (1960) filmi anımsatan, 'belgeseli izleyen insanların belgeseli'ni yaptığı sahneler ile, *Yeni Bir Yurt Edinmek*, iki kere düşündürmüş olur; hem belgeselin kendisi, hem de anlatılanların anlatılmasının insanlardaki etkisi hakkında. Yönetmeni ve kamerasını da görürüz filmde, Enis Rıza da hikayenin bir parçası olur. Film boyunca, yaptığı söyleşi ve araştırmalar sırasında, kamera önünde de gördüğümüz yönetmen, hem belgeselin, belgesel olarak bir parçasıdır ve bu yüzden ordadır; hem de ilk filmi izleyenler için ayrı bir yeri vardır artık Rıza'nın, bir ilişki kurulmuş, bir duygu, bilgi alışverişi yaşanmıştır.

Enis Rıza, büyükannesi mübadele ile Yunanistan'a gelmiş Yunan bir kadının, *Yeni Bir Yurt Edinmek*'in başlarında, bir önceki belgesel *Ayrılığın Yurdu Hüzün*'den sonra insanlara artık farklı bakıyorum cevabını hem belgeselinin neyi değiştirdiği sorusuna cevap, hem de Yunanistan'daki paylaşımlarıyla yeni bir belgesel çekmek için sebep olarak kabul eder. Rıza, *Yeni Bir Yurt Edinmek*'in sonunda da, "anlaşmak" olarak açıklar, belgeselin yapabildiği, yapabilmesini umduğu şeyi. Bu cevap, filmin sonundaki duygulu konuşma ile birlikte, mübadele hakkındadır öncelikle, gideni, kalanı, farklıyı anlamak gerektiğini, sürgün acısını yaşamış insanlar, yaşamış insanların çocukları, torunları anlatmaktadır. Aynı zamanda, genelinde, bir belgesel niye çekilir, ne değiştirir sorusuna da bir cevap verilmiş olur.

Belgesellerde, mübadeleyi yaşayanların günlük hayatlarına; çocuklarına, torunlarına anlattıklarına ve en çok da insanların duyguların odaklanan söyleşiler, konuşanın isim soyadı ile birlikte verilir. Konuşanı görmediğimiz sahnelerde bile, kimin konuştuğu hakkında bir fikrimiz vardır. Aynı zamanda, iki belgesel de, kültürün önemli temsilcileri olan ninnilere, türkülere de geniş yer vermiştir.

1968'de başlatılan, hem o dönemki sinema hem de genelinde Türk belgeseli için önemli bir hareket olan Genç Sinema'yı başlatan isimlerden biri ve 1996'da da, Belgesel Sinemaçılar Birliği kurucularından olan Enis Rıza, Türk belgesel tarihi açısından çok önemli bir isim. *Ayrılığın Yurdu Hüzün* ve *Yeni Bir Yurt Edinmek*, hem içerdikleri konu hem de belgeseli belgeselle sorgulama özellikleri nedeniyle de önemli belgeseller.

Ece Şakarer